

Näytelmätekstien lukemisesta teatterin kannalta Outi Nyytäjän mukaan

Näytelmän lukeminen on teatterin ammattilaisille työprosessi, jossa teksti luetaan moneen kertaan; se luetaan kokonaan, osina, yhden roolin kannalta, yhden teeman kannalta ja nykyteatterissa etenkin teatteritoteutuksen kannalta, osana tulevaa esitystä. Jokaisella ammattilaisella on omat tapansa työskennellä, mutta on olemassa jatkuvasti karttuva joukko hyödyllisinä pidettyjä toimenpiteitä, joilla voidaan kehittää näytelmän lukemista. Siinä tarvitaan ajatusten aktivoimista, havaintojen tekemisen herkistämistä ja assosiaatioille antautumista.

Ensimmäinen lukukerta on yhtä tärkeä kuin kaikki ensitapaamiset. Koska sen pitäisi olla mahdollisimman kokonaisvaltainen, on hyvä, jos näytelmä voidaan lukea alusta loppuun yhtenäisenä prosessina. Kirjailijan maineen tai näytelmästä saatujen ennakkokäsitysten ja itsesensuurin ei pidä turhaan antaa sitoa lukukokemuksen omakohtaisuutta, vaan tärkeätä on lukea rennosti, antaa mielikuvituksen kulkea vapaasti ja nauttia löytämisen ilosta. Tärkeintä ensimmäisessä lukemisessa on löytää se, mikä siinä koskettaa juuri sinua! Lukemisen yhteydessä pyritään saamaan esiin kaikki mieleen nousevat tunteet, tunnelmat ja tosielämästä tuttujen asioiden ja yhteyksien tunnistamiset ilman sen kummempaa älyllistä spekulointia.

Ensivaikutelmien kirjaaminen omiin muistiinpanoihin saattaa tuntua häiritsevältä tai turhalta, mutta on suuri ilo antaa itselleen mahdollisuus palata tiettyssä mielessä lahjomattomiin ensivaikutelmiin myöhemminkin tilanteen ehkä lukkiutuessa. Ensimmäisestä lukukerrasta jää siis ennen kaikkea tunteiden mukanaan tuoma kokonaisvaikutelma siitä, että juuri tämän näytelmän kanssa haluan työskennellä. Mutta sen lisäksi kannattaa kirjata myös ärsyttävät, huvittavat ja kysymyksiä herättävät yksityiskohdat.

Näihin ehkä jo kysymyksiksi muotoutuneisiin kohtiin voi tarttua toisella lukukerralla, jota on nimitetty havainnoivaksi ja tarkkailevaksi lukemiseksi. Se etenee hitaammin, ja tarkemmin luettavaksi otetaan osa kerrallaan. Havainnoivaan lukemiseen kuuluu uteliaisuus ja kyseleminen, pysähtyminen kohtaan, jota ei ymmärrä ja halu ottaa selvää aukko- ja kysymyspaikoista. Kysymykset voivat kohdistua myös siihen, miksi jokin sanonta tai rakentuva merkitys on minusta erityisen kiinnostava, viehättävä tai ärsyttävä, ja mitä minä en tässä ymmärrä – voi olla, että juuri nämä seikat kiinnittävät myös tulevan katsojan huomion esityksessä. Omakohtaisuus kantaa siis työskentelyyn.

Muistiin kirjoitettavia havaintoja syntyy henkilöistä, ympäristöstä, aikakaudesta, tavoista, tekniikasta, kulttuurista, ei suinkaan aina suoraan dialogista tai näyttämöohjeista vaan kaikenlaisina vihjeinä, jotka saattavat aluksi vain ihmetyttää.

Perinteisen näytelmän kohdalla on käytetty yhtenä havaintojen keruualueena nimitystä roolifaktat. Niillä tarkoitetaan henkilön ikää, ulkonäköä, ammattia,

asemaa, siviilisäätystä, tapoja ja taustoja. Faktoja löytyy jonkin verran suoraan kerrottuna dialogista, mutta henkilöiden puheita ei pidä uskoa ilman muuta. Lisäksi henkilöistä kertoo se, miten he puhuvat ja ennen kaikkea se, miten he toimivat. Teot on syytä kerätä tiheällä seuralalla, mutta niistä on sitten etsittävä ne, jotka ovat keskeisiä henkilön suhteissa muihin ihmisiin ja hänen kehityksensä kannalta. Myös henkilöön kohdistuvat teot ovat tärkeitä, siis ei vain se, mitä henkilö tekee vaan se, mitä hänelle tapahtuu, mitä hänelle tehdään.

Toinen ryhmä tietoja voidaan nimetä olosuhdefaktoiksi. Ne liittyvät sosiaalisiin suhteisiin, toimintaympäristöihin sekä aikakauteen ja kulttuuriin. Näytelmässä voi tulla esille tieteeseen ja taiteeseen, tekniikkaan, aatteisiin, uskontoihin, jopa lakeihin tai virallisiin instituutioihin liittyviä seikkoja.

Näytelmän henkilöiden maailmaan liittyviin seikkoihin voi tuoda selvennystä tutustumisen näytelmän kirjoittajaan ja hänen elämänsä sekä näytelmän kirjoittamisvaiheisiin. Myös yleisemmin kirjoittajan ajan historiaan, mediaan ja valokuviiin tai musiikkiin, tutustuminen voi auttaa päättelemään näytelmän maailmaan kuuluvien asioiden merkityksiä. Tällaisiin taustoihin tutustutaan virikemateriaalina usein näytelmää teatterissa harjoiteltaessa, ja niistä saatetaan kertoa esimerkiksi teatterien käsiohjelmassa.

On tietenkin huomattava, että taiteeseen kuuluu sellaisia ilmiöitä kuin oman ajan ongelmien sijoittaminen historiaan tai muuten kaukaiseen ympäristöön ja omien ongelmien näkeminen antiikin näytelmissä. Juuri välimatka korostaa ja aktuaalistaa asioita.

Henkilöissä on roolifaktojen etsimisen lisäksi muutakin havainnoitavaa ja pohdittavaa. Onko näytelmällä päähenkilö, vai onko päähenkilönä kollektiivi? Tällaiset valinnat liittyvät siihen tulkinnan näkökulmaan, jota etsitään. Onko näytelmässä esitetty jokin ongelma ja siihen ratkaisu? Millaisia ristiriitoja siinä on? Tällaisia kysymyksiä kysymällä ja niihin ehkä vaihtoehtoisia vastauksia kirjaamalla päästään oman näkökulman pohjalta muodostuvaan perussisältöön. Sen voi usein tiivistää yhdeksi väitteeksi.

Seuraavalla lukukerralla onkin sitten hyvä taas etsiä konkretiaa, etsiä juonta eli sitä mitä näytelmässä tapahtuu. Juoni eli toiminta on näytelmän perusta. Se on sanottavan muoto, se mikä tekee tekstistä ja siihen perustuvasta esityksestä taidetta.

Juoneen ja toimintaan kuuluu ristiriitoja, käännteitä ja jännitteitä. Näytelmää lukiessa löytyy yleensä koko näytelmän kannalta selvä käänne, jota ilman loppuratkaisu ei olisi sellainen kuin se on. Kannattaa kysyä, miten loppuratkaisua ennakoidaan aiemmin tekstissä. Jokin näytelmän kohtaus voi tältä kannalta on keskeisempi kuin muut. Myös kohtausten sisällä voidaan nähdä toiminnan tai ajatuksen käännteitä, riitoina esille nousevia ristiriitoja ja sanallisia, esine- tai fyysisiä vihjeitä tulevasta.

Lukemisessa kannattaa kirjoittaa selostuksia, suorasanaisia parafraseja näytelmässä mukana olevista tilanteista, joissa ihmisten väliset suhteet tai muut jännitteitä luovat yhteydet voivat tulla esille. Lukija voi näytelmää esittää kysymyksiä ja kirjata niihin vaihtoehtoisia vastausmahdollisuuksia, joihin myöhemmin voi palata.

Tilanteen muuttaa toiminta, joka etenkin nykynäytelmissä näyttää usein olevan vain puhetta ja rivien väliin jäävää ajattelua. Toiminta voidaan kuitenkin päätellä niistä päämääristä, joita toimijalla on, siitä mihin hän pyrkii. Näytelmähenkilöiden toisiinsa törmäävien tavoitteiden ja niiden saavuttamisen esteiden päättelemisen on näytelmän esittämisen ja näyttämöllepanon suunnittelun kannalta keskeistä. Se on samalla näytelmän pääsisällön uudelleenlukemista ja auttaa näytelmän idean kiteyttämisessä koko tekijäryhmälle ehdotettavaan muotoon.

Teatterissa näytelmä on ollut tapana lukea yhdessä ääneen ensimmäisessä harjoituksessa. Näytelmän toteutusta voidaan opiskelussakin lähteä miettimään yhdessä lukemalla. Jakakaa roolit tai vaihtakaa lukijoita välillä. Varatkaa aikaa mukana olevien suullisiin kommentteihin ja kirjatkaa ne yhteisiksi muistiinpanoiksi sopivasti ryhmitellen, ja saatte arvokasta materiaalia jatkotyöskentelyyn.

Muistiinpanojen pohjalta voidaan lukemisen jälkeisessä keskustelussa etsiä näytelmän pääsanottavaa ja keskeisiä teemoja, ristiriitoja ja käännteitä sekä esittämisen kannalta keskeistä toimintaa.

Lähde: Nyytäjä, Outi, Näytelmän lukemisesta. – Lukutikki kirjallisuuden lukijalle. Toimittaneet Mirjam Polkunen, Pekka Suhonen ja Auli Viikari. Weilin+Göös 1984.